

КЪМ ТЕОРИЯТА И ПРАКТИКАТА НА ПРЕВОДА МЕЖДУ БЛИЗКОРОДСТВЕНИ ЕЗИЦИ

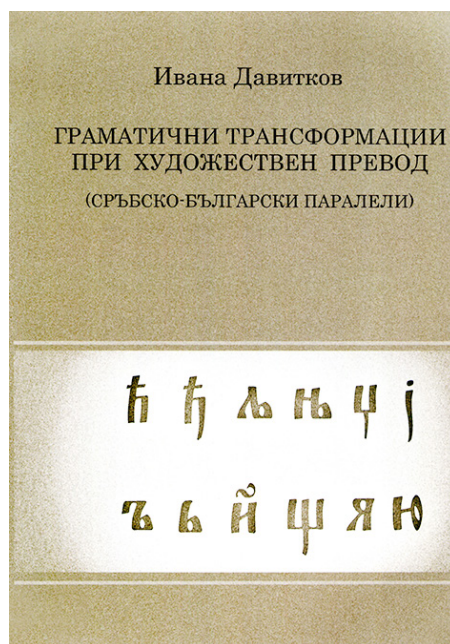
(Ивана Давитков, *Граматични трансформации при художествен превод (сръбско-български паралели)*, Народна библиотека „Детко Петров“, Димитровград, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София, 2016, 218 стр.)

Ничка Бечева

Белградски университет

През последните години проблемите на превода между близкородствени езици, каквито са славянските, са обект на внимание от страна на изследователите. Увеличават се и заглавията на преведените художествени произведения. В тази обща тенденция успешно се вписват и сръбско-българските литературни връзки и научните сравнителни и съпоставителни езиковедски изследвания. Сръбската художествена литература е относително добре позната на българския читател, не липсват и научни разработки, свързани както с нейната рецепция, така и с анализирането на конкретни теми и трудности при превода. Все повече специалисти се насочват и към теоретично проучване на проблемите, които възникват при превода на текстове от сръбски на български език и обратно.

В разработката на Ивана Давитков се разглежда значим, но малко изследван процес в теорията на превода, какъвто са граматичните трансформации. След предварителни проучвания и на базата на собствения си преводачески опит авторката стеснява полето на изследването си върху промените, които настъпват при превода от сръбски на български език, при глаголните времена



и конкретно при превода на сръбския перфект. Преводните трансформации са породени както от асиметрията в темпоралните системи на двата езика, така и от възможността за субективен избор от страна на преводачите.

Книгата е добре структурирана. Съдържа *Предговор* (стр. 5 – 6), *Увод* (стр. 7 – 13), три глави (стр. 14 – 190), *Изводи* (стр. 191 – 200), *Заключение* (стр. 201), *Ексцерпирани източници* (стр. 202) и *Библиография* (стр. 203 – 216).

В *Предговора* авторката мотивира избора си да работи конкретно върху тази тема, като посочва, че преводът между близкородствени езици, каквито са сръбският и българският, само привидно изглежда лесен. Напротив, „лъжливите приятели“ на преводача могат лесно да го вкарат в клопката на междуезиковата интерференция (стр. 5).

В *Увода* И. Давитков формулира основната цел на работата си: да се проследят и опишат различните начини на предаване на сръбския перфект в разглежданите художествени преводи, като се систематизират във вид на преводни варианти случаите, в които се наблюдават различни преводни съответствия в два превода на един и същи оригинал (стр. 8). Обект на изследването са сръбски прозаични художествени текстове, които са превеждани повече от един път на български. Между двата превода на едно и също произведение може да има голяма разлика във времето (разновременни преводи) или пък те да са публикувани с малка разлика във времето (едновременни преводи). В първата група се разглеждат по два превода на произведения от двама от най-превежданите на български език сръбски прозаисти – Иво Андрич и Бранислав Нушич. Първият превод на „Мостът на Дрина“, направен от Лилия Кацкова, е от 1948 г., т.е. три години след публикуването на романа, а вторият, на Жела Георгиева, е от 2009 г. Двата изследвани превода на Нушичевата „Автобиография“ са от 1974 г. на Боян Ничев и на Маргарита Дикова от 2007 г.

Във втората група се анализират по два превода на творби от Милорад Павич (романа „Последна любов в Цариград“ и разказа „Дългото нощно плаване“), Михайло Пантич (сборника с разкази „Ако това е любовта“) и Давид Албахари (сборниците с разкази „Най-хубавите разкази от Давид Албахари“ и „Кравата е самотно животно“).

Корпусът включва 3000 изречения от оригиналните произведения. С метода на съпоставителния анализ се проследяват различните трансформации при превода на сръбския перфект в едни и същи условия.

Първата глава в книгата е озаглавена *Състояние на проблематиката в специализираната литература* (стр. 14 – 52). Тук се прави преглед на теоретичните разработки в преводознанието, отнасящи се до изследваните явления. След критичния преглед на основните публикации на българските и сръбските изследователи (стр. 14 – 18) авторката разглежда преводните трансформации и по-конкретно граматичните трансформации в по-широк теоретичен план. Анализирани са разбиранията на авторитетни транслатолози (Рецкер,

Бархударов, Комисаров, Гарбовски и др.), като е отделено особено внимание на специалистите, които се занимават конкретно с преводи между български и други славянски езици (Васева, Ликоманова, Томанова). В края на втората част на първа глава И. Давитков допълва някои от цитираните изследвания, като посочва, че в рамките на задължителната граматична трансформация следва да бъде отчетена възможността за факултативен избор между възможни преводачески решения, т.е. граматичната трансформация не може да бъде разбрана като автоматично задължителна. За целите на изследването си авторката предлага своя формулировка на граматичната и в частност на морфологичната трансформация, а именно замяна на дадена граматична форма в изходния език с граматично нееквивалентна или граматично еквивалентна форма, която се различава по своето значение в изходния език (стр. 32).

Най-важната част от първа глава е предложената типология на граматичните разминавания между сръбския и българския език (стр. 32 – 52). Изхождайки от езика на оригинала, авторката изброява основните морфологични особености на сръбския език, които нямат формално-граматични съответствия в преводния език: наличие на падежна система при имената, наличие на форми за трите рода в множествено число при прилагателни, местоимения и числителни редни, изразяване на степените за сравнение по синтетичен начин, наличие на тричленен ред при показателните местоимения, наличие на инфинитив, на минало деепричастие, липса на специализирани средства за изразяване на категорията определеност, липса на бъдеще време в миналото и на бъдеще предварително време в миналото, липса на специализирани форми за изразяване на определени евиденциални значения (ренаратив и дубитатив) и др. (стр. 34 – 35).

Всяко от тези разминавания е илюстрирано с конкретни примери от екскерпирания корпус, като поотделно са посочени граматичните елементи, които са характерни само за изходния (сръбския) език (стр.35 – 43), граматичните елементи, характерни само за езика на превода (стр.43 – 47), граматичните елементи, които се различават по своята функция в изходния и преводния език (стр.47 – 48), както и граматичните елементи, различаващи се по своята честотност в двата езика (стр.48). Този анализ е особено ценен не само с оглед на конкретното изследване и преводознанието изобщо, но и предоставя широко поле за бъдещи проучвания в областта на езиковата асиметрия между двата близкородствени и съседни езика.

Втората глава в книгата *Миналите глаголни времена в сръбската и българската граматична литература* (стр. 53 –131) предлага изчерпателен преглед на изследванията върху темпоралните системи поотделно за двата езика, като вниманието е съсредоточено върху значението и употребата на миналите времена. Съпоставката е базирана на основните семантични и прагматични компоненти на всяко едно от миналите времена в двата езика, а направените

изводи представляват обективна основа за анализа на конкретните примери в трета глава.

В обобщението на тази част от книгата авторката съпоставя конкретните особености на всички минали времена в двата езика. Така например тя посочва, че повечето семантични компоненти, изброени за сръбския и за българския аорист, каквито са темпоралната определеност, свидетелският изказ, непосредствената ориентираност на действието към момента на говоренето, прекратеността на действието преди момента на говоренето, съвпадат. От друга страна обаче, в българския език аористът е основно разказвателно време, докато в сръбския език тази функция се изпълнява от перфекта. Акционността е характерна особеност на българския аорист и имперфект, докато в сръбското езиковедие няма подход към темпоралната система, който се основава на опозицията акционност : резултативност (стр. 127). Сръбският и българският перфект също имат редица общи компоненти в значението. Общ е и спорът за двойствената му природа – повечето езиковеди смятат наличието на актуалността на резултата за второстепенен елемент в основното значение на това глаголно време, но в българската езиковедска литература не само перфектът, а цяла група времена (перфект, плусquamперфект, футурум екзактум, футурум екзактум претерити) се определят като резултативни (стр. 128 – 129). Българският перфект се употребява не за водене на разказ, както е в сръбския език, а за предаване на обобщения, изводи, констатации. Чрез българския перфект разказ може да се води само когато той е изграден на основата на предположения. При съпоставката на глаголните времена се проследява тяхното значение във връзка с глаголния вид, тяхната преносна или модална употреба, както и функционирането им в различни изреченски структури.

Тази част на книгата на Ивана Давитков е приносна в няколко направления. За първи път се предлага толкова изчерпателно описание на темпоралните системи поотделно за двата езика, като се проследява развитието на граматичната теория във времето – от първите разработки на Л. Стоянович и Ал. Белич до последните издания на граматиките на Ж. Станойчич и П. Пипер и И. Клайн за сръбския език, съответно – от трудовете на Л. Андрейчин до последните публикации на Ив. Куцаров и Р. Ницолова за българския език. Важен приносен момент при съпоставката е използването на ясни еднотипни критерии, които позволяват релефно да се открият приликите и разликите както в значението, така и в употребата и функцията на съответните глаголни времена. Подобна съпоставка също се прави за първи път за двата езика. Анализът и изводите в тази глава предлагат добра основа както за практическата и теоретичната подготовка на студенти българисти, сърбисти и слависти изобщо, така и за по-нататъшни изследвания в областта на транслатологията.

Третата глава – *Предаване на сръбския перфект в преводи на български език* (стр.132 – 190), е същинската част от книгата на И. Давитков. Анализират

се по два преводни варианта на сръбския перфект от сръбски художествени текстове. Изследват се поотделно разновременните и едновременните преводи на български език.

В групата на разновременните преводи се обособяват пет групи преводни трансформации на перфекта от сръбските оригинали със: глаголни времена на индикатива, глаголни времена на ренаратива, условно наклонение, страдателен залог, нелични глаголни форми (различни причастия, деепричастие, отглаголно съществително). В рамките на всяка от групите се обособяват преводни варианти, които са подредени според честотността на появяването им в преводите. Най-застъпените преводни съответствия на сръбския перфект в български са глаголните времена аорист и имперфект. С оглед на анализа в предходната глава това е очаквана констатация, но конкретният анализ показва редица несъответствия в избора на едно от двете глаголни времена в преводите. Авторката анализира подобни замени в различни синтактични условия – в прости изречения, в сложни съчинени изречения, в главното или в подчинените на сложното съставно или сложното смесено изречение, в пряка реч, като взема под внимание и вида на глагола. Наред с този сложен, но много точен и аргументиран анализ И. Давитков не пропуска да коментира и някои лексикални трансформации, както и да предложи свои по-сполучливи решения (стр. 139, 147, 148, 153, 156 и др.), въпреки че това надхвърля конкретните задачи на изследването. Коментарът на езиковите факти свидетелства не само за много добрата теоретична подготовка на авторката, но показва и нейния точен усет към спецификите и на двата езика.

Примерите от едновременните преводи са от прозични текстове на съвременни сръбски писатели. Преводните трансформации са разпределени в четири групи, като в сравнение с разновременните преводи тук не е регистриран случай на замяна на сръбския перфект от оригинала с глагол в условно наклонение в превода. Прави впечатление и по-малкият брой варианти във всяка от групите: при предаването на перфект с глаголно време на индикатива при разновременните преводи са представени десет преводни варианта, докато при едновременните вариантите са седем; при използването на ренаративни времена при разновременните преводи вариантите са четири, а при едновременните авторката посочва, че те не се срещат често, и анализира само два варианта (стр. 185 – 186). При положение че в двете групи преводи са анализирани приблизително еднакъв брой примери, разминаването в броя на преводните варианти може да бъде основание за изводи, свързани с времето на написване и тематиката на изходните текстове, или пък да бъде повод за нова насока в транслатологичните изследвания.

Подобно заключение авторката формулира в *Изводи* (стр.191 – 200), където са изложени основните резултати от разработването на темата. При граматичните елементи, които се различават по функция в разглежданата двойка

езици, какъвто е случаят с формите на перфекта, както и при свързаните с тях елементи, различаващи се по честотността на своята употреба, преводните трансформации са задължителни. В конкретните примери това се свежда до промяна на глаголното време, но преводачът има възможност да избира между различни варианти, за да предаде конкретната семантика, изразена експлицитно или имплицитно в оригинала. В този смисъл, задължителните трансформации също са избираеми в определени синтактични и контекстови условия. Решаваща за избора е субективната преценка на преводача (стр. 191).

Причините за граматичните трансформации трябва да се потърсят и в асиметрията в системите на миналите глаголни времена в сръбския и българския език. Глаголният вид, съчетан или не с различни лексикални средства, е основният фактор миналите глаголни действия да бъдат представени като континуативни или неkontинуативни в сръбския език за разлика от българския, където за същото значение се използват форми на аорист и имперфект от двата глаголни вида (стр. 192).

Анализирайки различните преводни варианти в обособените две големи групи примери, авторката формулира редица фактори, които влияят върху конкретния преводачески избор на трансформации с глаголни времена на индикатива: континуативност/неkontинуативност на глаголното действие; семантика на предиката; смяна на темпоралния план на повествованието, синтактични промени и др. При преводните варианти с глаголни времена на ренаратива изборът на преводача понякога е свързан с използваните лексикални средства, тъй като в оригинала не е експлицитно изразено по какъв начин е получена информацията за действието. Този избор в голяма степен зависи и от тематиката на изходните текстове (стр. 198).

В *Заключение* (стр. 201) авторката още веднъж подчертава, че граматичните трансформации имат важно значение за качеството на преведения текст. Предаването на сръбския перфект на български език предполага задължителна граматична трансформация, но тя има и избираем характер, тъй като поради по-голямата конкретика на българските глаголни времена преводачът трябва да предаде експлицитни значения, които в сръбския текст са имплицитно изразени.

В края на книгата са посочени ексцерпирани източници, както и обширната *Библиография* (стр. 203 – 216), която включва повече от 190 заглавия, като някои от цитираните в текста автори не са посочени.

Книгата на Ивана Давитков *Грамматични трансформации при художествен превод (сръбско-български паралели)* представлява реален принос към теорията и практиката на превода между близкородствени езици. Задълбоченото изследване на малко проучвани, но изключително важни за транслатологията въпроси, поставянето на проблемите в по-широк научен контекст очертават нови интересни посоки за бъдещи подобни дирения. Книгата има значение и

за изучаването на двата езика, а също така и за обучението и повишаване на квалификацията на преводачите.

Първото монографично изследване на Ивана Давитков по безспорен начин доказва, че в областта на съпоставителните сръбско-български транслатологични и изобщо езиковедски поучвания се изявява нов изследовател, който се отличава със задълбочени теоретични познания. Изборът на темата, подходът към научното наследство, анализът и съпоставката на конкретните факти показват висока степен на компетентност и по двата езика от страна на авторката, както и разностранните ѝ научни интереси. Монографията на Ивана Давитков получи наградата на Факултета по славянски филологии и сдружение „Георги Раковски“ за книга на млад учен в областта на езикознанието за 2017 г.

Написана на точен, ясен и въпреки сложната материя – разбираем български език, книгата на И. Давитков е предназначена не само за специалисти езиковеди и транслатолози, но и за всички, които се интересуват от сравнителни изследвания на славянските езици.

TOWARDS THE THEORY AND PRACTICE OF TRANSLATION BETWEEN CLOSELY RELATED LANGUAGES

✉ **Dr. Nichka Becheva, Assoc. Prof.**

University of Belgrade

Belgrade, Serbia

E-mail: nbecheva@abv.bg